

İSLÂMÎ GELENEKTE İSA-MESİH İNANCI

Prof. Dr. Mehmet AYDIN*

Başvuru: 07.07.2018
Kabul: 31.12.2018

Öz

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet gibi üç ilâhi dinin ilgilendiği temel konulardan birisi Mesih ve Mesih'le ilgili konular olmuştur. Mesih problemi, Yahudilikteki ve Hıristiyanlıktaki şekliyle İslâmî konuların içinde öncelikli bir konu değildir. Ancak Kuran'da, Mesih kelimesinin geçmesi, hadislerde Mesihle ilgili rivayetlerin bulunması, "İslâmî Geleneğe", bir düşünce birikimine yol açmıştır. Böylece, Kur'an'da ve hadislerde Mesih konusu veya İslâmî düşünce sisteminde Mesihle ilgili spekülasyonlar üzerinde İslâm bilginleri çok farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Birçok İslâm bilgini, İsa'nın Mesih olarak dünyanın sonunda geleceğine dair hadislerle dayanarak, İsa'nın geleceğini kabul etmektedirler. Ancak, İsa'nın geleceğini kabul etmeyen İslâm bilginleri de olmuştur. Bunlara göre, Nuzul-ü İsa konusundaki İslâmî görüşlere, Hıristiyan inancının karışmış olması ihtimali büyüktür. Çünkü Kur'an'da, açık şekilde İsa'nın geleceğine dair hiçbir ayet yoktur. Diğer yandan, İsa'nın nuzulünü haber veren hadislerin Ahad hadisler olduğu belirtilerek, Ahad hadislerle imanî konuların inanç konusu yapılamayacağını, birçok İslâm bilgini belirtmektedir. Bütün bunlara rağmen, İslâm düşüncesinde Mesih ve Mehdi fikirleri etrafında çok yaygın bir fikir birikimi oluşmuştur. Bu görüşler, hem Şia'da, hem de Süfi çevrelerde ve hatta Sünni çevrelerde yaygınlaşmıştır.

Anahtar kelimeler: Mesih, Mehdi, Ahad Hadisler, Şia, Süfi, Sünni.

Belief in Jesus as the Messiah in the Islamic Tradition

Abstract

Religions such as Judaism, Christianity and Islam concern themselves with topics related to the Messiah, although this is less prominent in Islam as it is in the first two. The use of the word Messiah in both the Quran and the Hadiths created a set of thoughts in Islamic tradition. Consequently, Islamic scholars stated many different views about topics related to the Messiah as mentioned in the Quran and Hadiths, as well as giving their views on how scholars themselves have speculated about this topic in the history of Islamic thought. Many Islamic scholars, when referencing the Hadiths, accepted the belief Jesus will eventually come as the Messiah at the end of the world, although there have also been a number who have rejected this view over the centuries. According to them, the idea that Jesus was the Messiah is ultimately the result of Christian influence on Muslim thinkers. The given reason for this is that there is no clear verse in the Quran that talks about the coming of Jesus. On the other hand, the

* Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi, mhaydin942@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4640-2972

narrations in the Hadiths related to the coming of Jesus are 'Hadith Ahad,' and according to many Islamic scholars, they are not taken as references in issues related to core Islamic beliefs. Despite all this, however, a diverse range of views has accumulated on the word 'Messiah' and issues related to it over the course of Islamic thought. These thoughts are widespread among Shia and Sufi, and even among Sunni groups.

Keywords: Messiah, Mahdi, Ahad Hadiths, Shia, Sufi, Sunni.

1. Giriş

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet gibi üç ilâhi dinin ilgilendiği temel konulardan birisi de Mesih ve Mesihle ilgili konular olmuştur. Aslında İslâmîyette Mesih problemi, ne Yahudilikteki ne de Hıristiyanlıktaki şekliyle İslâmî konuların içinde öncelikli bir konu olmasa da, Kur'an-ı Kerim de Mesih kelimesinin geçmesi veya hadislerdeki mesihle ilgili nakiller ve İslâmî gelenekteki bu nakiller üzerindeki değerlendirmeler, "**İslâmî gelenekte**" Mesih'le ilgili bir düşünce birikimine yol açmıştır. Böylece, Kur'an da Mesih problemi, hadisler de Mesih konusu veya İslâmî düşünce sisteminde Mesihle ilgili spekülasyonlar üzerinde İslâm bilginleri, çok farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu çalışmada ele alınan konu, "**İslâmî gelenekte Mesih**" olarak belirlenmiş, Kur'an'daki Mesih düşüncesi ve kelami çalışmalardaki Mesih akidesi kapsam dışı bırakılarak, İslâmî geleneğin temelini oluşturan "**Hadislerdeki Mesih**" düşüncesi ve bu düşüncenin İslâmî gelenekte mehdi şeklindeki anlayış ele alınmıştır.

Dini tarihte, Mesih fikrinin menşeinin İran mı yoksa İsrail mi olduğu şeklindeki dini-antropolojik tartışma da doğrudan bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Ancak Mesih konusunun her ne kadar Yahudi dini kaynaklarda çok erken dönemlerden itibaren geçmeye başlaması ve Mesih konusunda çok ciddi vurguların yapılması, Yahudilikteki "**Mesihî ümidin**" önemini açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle M.Ö. 586'dan sonra Babil sürgününün İsrail halkında meydana getirdiği ruhsal ve bedensel çöküntüyü, sadece yeniden Kudüs'e dönebilme ve Beyt ha Mikdaş'da yaşadıkları "**altın çağa**" yeniden kavuşma ümidini besleyen "**Mesihcilikle**" aşma imkânı bulabilmiştir. Bu durumda "**Mesih düşüncesi**" İsrail halkı için **existansiyel** bir değer taşımaktadır. Bu, İsrail halkı için, Allah yolunu yeniden bulacağı Mesih'e ait bir dönemdir. Aslında Yahudi Mesihçiliğinin kökeni daha doğrusu fikri alt yapısı, İsrail'in ahlâki yozlaşmaya başladığı Kenan âdet ve dini fenomenlerini taklit etmeye başladığı M.Ö. VIII. Yüzyıla yani Nebiler dönemine kadar

çıkarılabilir. Bu dönemde Nebiler, tüm insanlığı kendi tarih görüşlerinin içine sokmuşlar ve kuvvetli bir milliyetçilik ümidi doğurmuşlardır.¹

İsrail halkı için korkunç bir dönem olan Babil esaret döneminde, İsrail halkını, sadece Tanrı Yahve'ye iman ve yine ona bağlı beklenen kurtarıcı Mesih fikri ayakta tutmuştur. Aslında İsrail halkının karşılaştığı her siyasal ve askeri darbeden sonra, beklenen kurtarıcı Mesih fikri, Yahudilikte Mesih fikrinin daha da oturmasını ve şekil almasını sağlamıştır. Yahudilikte Mesih düşüncesi, Yahudilerin sahip olacağı "**Tanrısal Krallık**" döneminin mutlaka geleceği ve "seçilmiş halk olan İsrail halkı"nın yeniden geçmişteki altın çağı yaşayacağı düşüncesi, İsrail halkının heyecan ve dinamizm duyduğu bitmeyen ve tükenmeyen bir iman kaynağı haline gelmiştir. Böylece "**Kurtarıcı Mesih İnancı**" konusunda Tora'da "**Mesih**"², "**Tanrının Oğlu**"³, **insanoğlu**⁴ **Melik**⁴ gibi kelimeler kullanılmıştır. Tora'da "**Mesihî Gün**" "Rabbin Günü" şeklinde belirtilmiştir.⁵ Bu Mesih, Hz. Davud'un soyundan gelecek, adı "**immanuel**" olacak⁶, Beytlehem'de bakire bir kızdan doğacaktır. Hıristiyan teoloji spekülasyonları, çocuğun adının İmmanuel (Tanrı bizimledir) olmasını, İsa'nın doğumunun müjdesi diye değerlendirmiştir. Her ne olursa olsun, kehanetin Mesihçi anlamı açıktır. Yahve, Davud'un soyundan gelen doğru bir kral ortaya çıkaracak, bu kral muzaffer olacak ve onun soyundan gelenler ebediyen hükmedecekti.⁷

Hıristiyanlıktaki birçok düşüncenin ve akidenin Yahudiliğin bir mirası olarak kabul edilmesi, Hıristiyan teolojisinde, genelde kabul edilmektedir. Hıristiyanlıktaki Mesih konusu da Yahudiliğin bir mirası olarak Hıristiyanlığa girmiştir. Ancak, Mesih konusu daha sonraki süreçte Hıristiyanlığın merkezine oturmuştur. Böylece Hıristiyanlıkta Mesih konusu, "**İsa Mesih**" (Jesus Christ) kavramıyla bütünleşmiş ve bunun etrafında yepyeni bir teoloji meydana getirilmiştir. Mesih kelimesi, İbranice **MASHIAH**, Yunanca **CHRISTOS** (yağlanmış) olarak ifade edilmiştir.⁸ **Christos** tabiri, başlangıçta İsrail kralları için kullanılırken, sonradan başrahip ve rahipler içinde kullanılmaya başlamıştır.⁹ Hem İsrail kralları hem de İsrail başrahipleri veya rahipler, göreve atanırlarken, kutsal yağ ile mesh ediliyorlardı. Böylece, bu şahsiyetler, mübarek ve kutsal bir hal alıyorlardı. Daha sonraki dönemlerde peygamberlerde mesh

¹ Francine Kaufmann-Josy Eisenberg, Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik, Türk. Çev. Prof. Dr. Mehmet Aydın, Din Fenomeni, Konya, 2000, s. 97.

² Mezmurlar, 145/1-7.

³ A.g.e., 2/1-2.

⁴ Mezmurlar, 149/1-9.

⁵ Tensiyeye, 18/19.

⁶ İşıya, 7/14.

⁷ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, Çev. Ali Berktaş, İst. 2003, I, s. 425.

⁸ Dictionnaire des Religions, (P.U.F.), France, 1984, s. 1095.

⁹ I. Samuel X/1; I. Krallar 1/39,45; Başrahipler için bak. Çıkış XXIX/7, Levililer, IV/3, VI/15, XXI/10; Sayılar XXXV/25; Rahipler için bak. Levililer IV/3,5,16; VI/15; VIII/30, Çıkış, XXIX/21.

edilmeye başlandı.¹⁰ Bu durumda mesh işlemi, Allah'la alakalı şahıslara da yapılıyordu. İşte bütün bunlardan dolayı Mesih kelimesinin Tanrı ile yakından ilgisi olan kimseler içinde kullanıldığı sonucuna varılabilir.¹¹

Hıristiyanlıkta İsa'nın Mesihliği konusu, Yahudi mesihçiliğine bağlı olarak gelişmiş görünürken; İncillerde ve Resullerin işlerinde İsa'nın Mesihliği konusunda, çok farklı anlatımlar yer almaktadır. Resullerin İşlerinde, Antakya'da Hıristiyan öğrencilere ilk defa **HRISTIANOS** denildiğinden bahsedilmektedir.¹² Burada **Hristianos** kelimesi, "**Masihciler**" olarak tercüme edilmiştir. Bu aslında, İsa'nın taraftarları demektir. St. Paul'un mektuplarında en çok kullanılan terim "**Jesus-Christ=İsa-Masih**" terimi olmuştur. İncillerdeki bazı ifadelerle göre İsa, Mesih ünvanını direkt olarak üstlenmez. Bu konuda Bultmann şöyle bir yorum yapmaktadır: "Düşüncüme göre İsa, kendini Mesih olarak kabul etmiyordu. Onun için bu, ikinci derecede bir konuydu".¹³ Ancak Matta İncilindeki İsa'nın şu ifadeleri, İsa'nın Mesihliği benimsediğini ve sahte Mesihlerden, şakirtlerini sakındırdığını göstermektedir: "Sakin kimse sizi saptırmasın! Birçokları, "**Masih benim**" diyerek benim adıyla gelip birçok kişiyi aldatacaklar".¹⁴ İncillerde açıkça İsa'nın kendisinin "**Masih olduğunu**" belirtmemesinin sebebi, sosyal ve siyasal çevreden aldığı endişe gibi görünür. Nitekim Markos İncilinde belirtildiği gibi İsa öğrencilerine şöyle soruyor: "**Halk benim kim olduğumu söylüyor?**" öğrenciler, halkın İsa'ya "**Vaftizci Yahya**" yahut "**İlyas**" veya "**Peygamberlerden biri**" olduğunu söylediklerini belirtiyorlar. İsa, öğrencilerine siz ne diyorsunuz?" Sizce, ben kimim diyor. Hemen Petrus atılıyor ve "**SEN MESİHSİN**" diyor.¹⁵ Yine İsa, mahkemede kendisine "**Tanrının oğlu Mesih sen misin? Sorusuna, İsa, söylediğin gibidir**" demiştir.¹⁶

Hıristiyanlıkta, İsa'nın Mesihliği ve dünyanın sonundaki ihtişamlı gelişile ilgili çok farklı düşünceler geliştirilmiştir. Hıristiyan teolojisinde **PAROUSIA** ilâhiyatı bunun üzerine dayandırılmıştır. Genel ve özel anlamda da "**İsa'nın dünyanın sonundaki gelişi** olan Parousia, Mesihin dönüşüne iman, Hıristiyan ilahiyatı, akidevi bir konu olarak, inanç sisteminin içine almıştır. Böylece, Hıristiyanlıktaki Mesih bekleyiş yani İsa'nın ikinci gelişi, Yahudilikteki "**Tanrısal Krallığın**" kuruluşuna ve İsrail halkının top yekûn kurtuluşuna denk bir anlayışın değişik bir varyantı olarak görülmektedir. İncillerde, İsa'nın hayatta iken verdiği mesajların temel felsefesi, dünyanın sonunda İsa'nın ikinci gelişile alakalı olarak verilmesi, İsa-Masih'in, hem dünyada hem de dünyanın

¹⁰ 1. Krallar XIX/16; İşaya LXI/1; I. Tarihler XVI/22.

¹¹ Prof. Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu, Dinlerde Mehdi Tasavvurları, Samsun, 1997, s. 15.

¹² Resullerin İşleri, 11/25.

¹³ Dictionnaire des Religions, 1097.

¹⁴ Matta: XXIV/5, 11, 24.

¹⁵ Markos: VIII/27-30.

¹⁶ Matta: XXVI/64.

sonundaki kurtarıcılığı ile yakinen alakalıdır.¹⁷ İsa-Mesih'in dünyanın sonunda Baba'nın izzetiyle, Meleklerle gelmesi¹⁸, bütün milletlerin İsa'nın önünde toplanması, insanları birbirinden ayırması,¹⁹ İncillerde tafsilatlı şekilde anlatılmaktadır.²⁰

Yahudi ve Hıristiyanlıktaki Mesih inancı ve bu inancın etrafında oluşan spekülasyonların büyük bir kısmı, İslâmî geleneğe de nüfuz etmiştir. Her ne kadar Kur'an-ı Kerim'de, Mesih inancı ile ilgili herhangi bir inanma empoze edilmese de, "Meryem Oğlu İsa"²¹ ile ilgili İslâmî gelenekte, çok önemli bir spekülasyon edebiyatı meydana gelmiştir. Bu durumda Kur'an-ı Kerim'de Mesih problemi olmamakla beraber, İslâmî gelenekte bir Mesih problemi meydana getirilmiştir. Hem Kur'an-ı Kerim'de hem de hadislerde Hz. Mesih olarak Hz. İsa'nın doğumu, Hz. İsa'nın hayatı ve mesajı, Hz. İsa'nın âkibeti ve Hz. İsa'nın dünyanın sonundaki gelişiyile ilgili olarak geliştirilen düşüncenin boyutları üzerinde, müfessirler ve muhaddisler ve her iki alanın yorumcuları, hudutsuz şekilde fikirler ileri sürmüşler ve bu fikirlerin İslâmîliğini tartışmışlardır. Bu açıdan konu önem arz etmektedir. Gerçi Kur'an-ı Kerim, İsa'nın Mesihliğinden çok, mucizevî doğumundan ve Hıristiyanların iddialarının tutarsızlığından bahsetmektedir. Benim yazı konum, İslâmî gelenekte Mesih konusu olduğu için, konu ile ilgili ayetlerin tefsirlerine kısmen temas ettikten sonra daha çok İsa-Mesih'le ilgili hadis rivayetlerinin üzerinde durmak istiyorum. Bunun için konumu aşağıdaki başlıklar altında sınırlamak istiyorum:

1. Meryem oğlu İsa'nın doğumu, Peygamberliği ve ref' i (göğe çekilmesi) problemi
2. Meryem oğlu İsa'nın dünyanın sonunda dönüşü problemi.
3. Meryem oğlu İsa ve Mehdi problemi

2. İsa'nın Doğumu, Risaleti ve Ref i Problemi:

Kur'an-ı Kerim, İmrân'ın karısının hamileliğinden bahsederek Hz. Meryem'in doğumunu²² ve onun mabede adanışını²³ Meryem'in seçilmişliğini ve dünyadaki bütün kadınlara üstünlüğünü²⁴ onun iffetli olduğunu²⁵ faziletli

¹⁷ Yuhanna, XII/47.

¹⁸ Matta, XW27.

¹⁹ Matta, XXV/31-32.

²⁰ Bu konularda ayrıca bak: Matta XXIV/29,37,44; Matta İİI/2, IV/17; X/5-23, Matta XXIV/4-5; XIII/49-50; Markos 1-24-27; VIII/27-33. IX/9; Luka XXI/27, Luka XXII/69; Luka XVII/24; Luka XXI/36, Yuhanna IV/25-27.

²¹ Maide: 116-117.

²² Âl-i İmran: 35.

²³ Âl-i İmran: 36.

²⁴ Âl-i İmran: 42.

²⁵ Tahrim: 12.

birisi²⁶ olduğunu haber vermektedir. Meryem, mabedde kendini ibadete adanmış vaziyette dua ile hayatını geçirirken, kendisiyle teyzesinin kocası olan Zekeriyya Peygamber ilgileniyor ve onun gözetimi altında bulunuyordu. Hatta Zekeriyya Peygamber, Mabedde, Meryem'in yanına her girişinde, yanında bir takım yiyecekler buluyordu. Bu duruma şaşırarak Zekeriyya (a.s.) "Ey Meryem! Bu sana nereden geldi?" diye soruyordu. Meryem de "Bu, Allah tarafındandır" diye cevap veriyordu.²⁷ Böylece Hz. Meryem, Mabedde iffetli ve dürüst bir hayat sürüyordu. İşte böyle bir günde Meryem'e Melekler şöyle demişlerdi: "Ey Meryem! Allah seni seçti. Seni tertemiz yarattı ve seni bütün dünya kadınlarına tercih etti"²⁸ Yine Meryem'e Melekler şöyle diyerek devam etmişlerdi: "Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir kelimeyi müjdeliyor. Adı Meryem Oğlu İsa' Mesihdir. Dünya'da da, ahrette de itibarlı ve Allah'ın kendisine yakın kıldıklarındandır"²⁹ Bu ifadeler karşısında irkilen ve dehşete kapılan Meryem "Rabbim! Dedi. Bana bir erkek eli değmediği halde nasıl çocuğum olur? Allah ise şöyle dedi: İşte böyledir, Allah dilediğini yaratır"³⁰ Bu şekilde olağanüstü bir doğuma hazırlanan Meryem'e bir gün Cebrail, insan şeklinde gönderilmişti. Meryem "senden, çok esirgeyici olan Allah'a sığınırım! Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen (bana dokunma)³¹ Melek: Ben, yalnızca, sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamam için Rabbinin bir elçisiyim, dedi"³² Meryem: Bana bir insan eli değmediği, iffetsizde olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir? Dedi.³³ Melek: Öyledir, dedi. Rabbin buyurdu ki: Bu bana kolaydır. Çünkü biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, hüküm ve karara bağlanmış bir işti.³⁴ Kur'an-ı Kerim, Meryem'in hamile kalışını şöyle anlatır: "Meryem ona hamile kaldı. Bunun üzerine onunla uzak bir yere çekildi. Doğum sancısı onu, bir hurma ağacına sevketti, "keşke dedi, bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim. Aşağısından ona şöyle seslendi: "Tasalanma"! Rabbin senin alt yanında bir su arkı vücuda getirmiştir". "Ye, iç, gözün aydın olsun! Eğer insanlardan birini görürsen de ki: "Ben, çok merhametli olan Allah'a, oruç adadım, artık bugün hiçbir insanla konuşmayacağım"³⁵ Nihayet onu, taşıyarak kavmine getirdi. Dediler ki: Ey Meryem! Hakikaten sen iğrenç bir şey yaptın!.. Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban körü bir insan değildi. Annen de iffetsiz değildi"³⁶ "Bunun üzerine Meryem, çocuğu gösterdi. "Biz, dediler, beşikteki bir Sabî ile nasıl konuşuruz? Çocuk şöyle dedi: "Ben, Allah'ın kuluyum. O, bana

²⁶ Maide: 75.

²⁷ Âl-i İmran: 37.

²⁸ Âl-i İmran: 42.

²⁹ Âl-i İmran: 45.

³⁰ Âl-i İmran: 47.

³¹ Meryem: 17-18.

³² Meryem: 19.

³³ Meryem: 20.

³⁴ Meryem: 21.

³⁵ Meryem: 22,23,24,26.

³⁶ Meryem: 27,28.

kitabı verdi ve beni Peygamber yaptı". Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağım gün, esenlik banadır". "İşte, hakkında şüphe ettikleri Meryem oğlu İsa (hak söz olarak) budur".³⁷

Bu şekilde mucizevî bir doğumla doğan İsa, İslâmî gelenekte Peygamber olarak görev yapmıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim, İsa'nın, İsrailoğullarına bir elçi olarak geldiğini ve bir takım mucizeler getirdiğini³⁸ ,daha önce gelen Tevratı doğrulayıcı olarak geldiğini haber vermektedir.³⁹ Yine İsa, İsrailoğullarına hikmet getirdiğini beyan etmiştir.⁴⁰ Ancak İsrailoğulları, İsa'ya inanmamışlar, hatta gösterdiği mucizeler içinde "Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değildir" demişlerdir.⁴¹

İsa, İsrailoğulları içinde çok az bir cemaatla faaliyet gösterebilmişti. İsrailoğulları, İsa'yı inkâr ediyordu. Bu keyfiyeti Kur'an-ı Kerim şöyle açıklıyordu: "İsa, onlardaki inkârcılığı sezince: Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir: dedi. **Havariler:** Biz, Allah yolunun yardımcılarıyız. Allah'a inandık, şahit ol ki bizler müslümanız cevabını verdiler. Havariler, Rabbimiz! İndirdiğine inandık ve peygambere uyduk. Şimdi bizi şahitlerden yaz dediler".⁴² İsrailoğulları hiçbir zaman İsa'yı bekledikleri Mesih olarak kabul etmemişlerdi. Kur'an'ın ifadesine göre ona (İsa'ya) tuzak kurmuşlardı. Fakat Allah, onların tuzaklarını bozmuştu.⁴³ Allah, İsa'yı, Yahudilerin kurdukları çirkin plan ve tuzak içine sokmamak için şöyle buyuruyordu: "Ey İsa; seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları, kıyamete kadar kâfirlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak: İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında, aranızda ben hükmedeceğim.⁴⁴ Yine İsrailoğullarının İsa'yı öldürdük demelerine karşı Kur'an-ı Kerim şöyle meydan okumaktadır: "Allah elçisi "Meryem Oğlu İsa'yı öldürdük" demeleri yüzünden (onları lanetledik). Hâlbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar. Fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi. O'nun hakkında ihtilafa düşenler, bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler. Bu hususta zanna uymak dışında hiçbir bilgileri de yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler. Bilakis Allah onu, (İsa'yı) kendi nezdine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir".⁴⁵

İslâm düşüncesinde İsa'nın akıbeti konusu, daima bir tartışma konusu olmuştur. Yukarıdaki ayette açıkça Allah "(İsa'yı), kendi nezdine kaldırmıştır"⁴⁶

³⁷ Meryem: 29,30,33,34.

³⁸ Âl-i İmran: 49.

³⁹ Âl-i İmran: 50.

⁴⁰ Zuhruf: 63-64.

⁴¹ Maide: 110.

⁴² Âl-i İmran: 52-53.

⁴³ Âl-i İmran: 54.

⁴⁴ Âl-i İmran: 55.

⁴⁵ Nisa: 157.

⁴⁶ Nisa: 157.

buyurmaktadır. Fakat bu kaldırışın şekli nasıl olmuştur? Bu konuda İslâm bilginleri farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Âl-i İmran süresinin 55. Ayetinde geçen “**Müteveffike**” ve “**Râfiuke**” kelimeleri, aslında hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde, İsa’nın, öldürüleceğine ve yükseltileceğine işarette bulunmaktadır. Fakat Özellikle ilk dönem müfessirlerinden olan Hasan el-Basri (öl. 728) ayette geçen “**Râfiuke** ileyye” tabirini “**seni yanıma yükselteceğim yani, Semâya yükselteceğim şeklinde anlamıştır.**”⁴⁷ Taberi (öl. 922) ise ayetteki “**müteffike**” kelimesini göğe yükseltme olarak anlamış ve buna göre “**seni diri olarak göklere çıkaracağım, seni vefat ettireceğim**” şeklinde yorumlamıştır.⁴⁸ İmam Maturidi (öl. 944) ayette ki takdim-tehire dikkat çekmekte yani, seni yanıma yükselteceğim ve nüzulünden sonra “**Öldüreceğim**” şeklinde anlamaktadır. Maturidi, ayetteki “**müteffike**” kelimesi, “**bedenen dünyadan ayrılmak**” anlamında olabileceğine dikkat çekmektedir. Böylece Maturidi, ayete şöyle bir yorum getirmektedir: “Ayette ki “**Müteffike**” kelimesi, ölüm anlamındaki vefat ettirme değil, bedeninin dünyadan ayrılması şeklindeki vefattır. Fakat bütün bunlara rağmen Maturidi, “Allah’ın bütün insanların ruhunu aldığı gibi, İsa’nın da ruhunu almış olması” ihtimal dahilinde olduğuna da işaret etmektedir.⁴⁹ Meşhur Müfessir er-Râzi, (öl. 1209) bu ayetin yorumunda, Allah’ın, İsa’nın ömrünü tamamlayacağını, onların öldürmelerine izin vermeyeceğini, semaya kaldıracağını beyan ettiğine işaret etmektedir.⁵⁰ Kurtubi (öl. 1272) ise aynı ayeti, öldürmeden nezdime yükselteceğim, gökten indikten sonra öldüreceğim” şeklinde yorumlamıştır”.⁵¹ Aynı görüşü müfessir Alusi’de (Öl. 1853) paylaşmaktadır.⁵² İbn Kesir (öl. 1327) ayette geçen “**müteveffike**” kelimesini, uyku anlamında yorumlamış ve İsa’nın hayatta olduğu şeklinde anlamış ve birçok aliminde aynı görüşte olduğuna işaret etmiştir.⁵³ Bu ayetin yorumuna en farklı yaklaşımı, Reşit Rıza (öl. 1935) getirmiştir. Reşit Rıza ayetteki “**Müteveffike**” ve “**Râfi’uke ileyye**” kelimelerini, “Ben senin ruhunu alacağım ve sonrada nezdime yükselteceğim”, Reşit Rıza, Muhammed Abdahun (öl. 1905) görüşlerine dayanarak, ayetin zahiri anlamının önemi üzerinde durmaktadır. Buna göre de İsa ölmüştür. Allah’ın nezdine ruhu, öldükten soma yükselmiştir.⁵⁴ Aynı görüşlere Mısır Müftüsü Mahmud Şeltut (öl. 1963) da

⁴⁷ el-Basri, Hasan, Tefsiru’l-Hasani’l-Basri, yayına hazırlayan, Muhammed Abdurrahim, Kahire, tarihsiz, s. 215.

⁴⁸ Taberi, Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerir, Camiu’l-Beyan an Te’vil-i Âyi’l-Kur’an, Beyrut, 1988,111,289-292.

⁴⁹ Maturidi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, Te’vilatü’l-Kur’an, tahkik, Fatmetu Yusuf el-Haymi, Beyrut, 2004,1, s. 273.

⁵⁰ er-Razi, Fahrudin, Mefatihü’l-Gayb, Tahran, tarihsiz, VIII, 67-70.

⁵¹ Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, el-Cami’li Ahkami’l-Kur’an, Kahire, 1967, IV, 99.

⁵² el-Âlusi, Şihabuddin, Seyyid Mahmud, Ruhü’l-Meani, Beyrut, 1987, II, 179.

⁵³ İbn Kesir, İmaduddin Ebu’l-Fida İsmail b. Ömer, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, Kahire, (tarihsiz), I, 366.

⁵⁴ Reşit Rıza, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Hakim, (el-Menar), Beyrut, (tarihsiz), II, 316-318.

katılmakta “İsa’nın, Allah tarafından vefat ettirildiği, kendi katına yüceltiği” şeklinde yorum yapmaktadır.⁵⁵

Buraya kadar verdiğimiz yorumlardan İsa’nın doğumu, risaleti ve Ref’i konusundaki İslâm âlimlerinin yaklaşımları farklılıklar göstermektedir. Özellikle İsa’nın “vefat ettirilip, ettirilmediği, diri olarak mı yoksa ruhen mi semaya yükseltildiği konularında İslâm âlimleri arasında ciddi ihtilaflar görülmektedir. Taberi, Maturidi, Kurtubi, Razi, Alûsi gibi İslâm âlimleri, İsa’nın kendi eceliyle ölmediği, beden ve ruhen semaya yükseltildiği şeklinde görüş beyan etmektedirler. Bu âlimlerin görüşlerine taban tabana zıt yorumlara yer veren Reşit Rıza ve Mahmud Şeltut gibi bilginler ise, “İsa’nın ruhunun Allah tarafından alındığını ve yükseltildiğini” belirtmektedirler.

Özellikle İsa’nın akıbeti konusundaki bu tartışmalar, konu ile ilgili ayetlere dayandırılmakta, ancak ayetlerden kelimeler mecazi anlamda yorumlandıkları için sağa-sola çekilmektedir. Ref’ ile ilgili hadisler yoktur. İsa’nın göğe yükseltildiği şeklindeki anlayışın gelişmesinde, bölgedeki Hristiyan geleneğinin, İslâm âlimlerinde etkili olduğu düşünülebilir. Yoksa ayetlerde, doğrudan doğruya “İsa’nın beden ve göğe yükseltildiğinden” bahsedilmemektedir. Bunun için, İsa’nın Allah tarafından vefat ettirildiği ve ruhunun Allah’a yükseltildiği şeklindeki anlayışın daha isabetli bir anlayış olduğu görülmektedir.

3. Meryemoğlu İsa’nın Dünyanın Sonunda Dönüşü Problemi

İslâm düşüncesinde İsa’nın “göğe yükseltildiği” şeklinde benimsenen inancın bir adım sonrası, İsa’nın **nüzulü** problemini gündeme getirmektedir. İsa’nın göğe yükseltildiğini, İslâmî bir yorum olarak kabul edenler, yine İsa’nın dünyanın sonunda geri geleceğini de İslâmî bir anlayış olarak benimsemektedirler. Bu düşünceye sahip İslâm bilginleri, bu konudaki görüşlerini Kur’an-ı Kerim’den aldıkları bazı ayetlerle teyid etme yoluna gitmişlerdir. İsa’nın nüzulüne delil olarak kullanılan ilk ayeti kerime, Âl-i İmran Suresinin 46. ayeti olmuştur. Bu ayeti kerimede “İsa’nın Salihlerden olduğu **beşikte iken ve yetişkinen insanlara**” konuşacağı belirtilmektedir.⁵⁶ Bu ayetteki “**yetişkinen insanlara konuşması**” tabirinden İsa’nın nüzul sırasında konuşacağını, Taberi belirtmektedir.⁵⁷ Aynı görüşe Kurtubi de katılmaktadır.⁵⁸ Bu ayetten, İsa’nın nüzulüne bir delil çıkarılamayacağını ileri sürenlerde olmuştur. Nitekim Mu’tezili âlim ez-Zemahşeri (öl. 1143) bu ayetlerden nüzulü İsa delilinin çıkarılamayacağını belirtmektedir.⁵⁹ Aslında ayetin zahirinden böyle bir anlamın çıkarılması için ayet-i kerime imkân vermemektedir. Yine

⁵⁵ Mahmud Şeltut, İsa’nın Ref’i”, Çev. E. Ruhi Fiğlalı, Ank. Üniv. İlah. Fak. Dergisi, Ankara, 1978, Sayı, XXIII, 322-323.

⁵⁶ Al-i İmran: 46.

⁵⁷ Taberi, Camiu’l-Beyan, III, 271-273.

⁵⁸ Kurtubi, el-Cami’li Ahkami’l-Kur’an, IV, 90-91.

⁵⁹ Zemahşeri, Ebu’l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer, el-Keşşâf, rihsiz, I, 430.

İsa'nın **nüzülü** için bazı İslâm bilginleri **Nisa süresinin** 159. ayetini delil olarak getirmektedirler. Bu ayette, Ehl-i kitaptan her biri, ölümünden önce, İsa'ya muhakkak iman edeceği, kıyamet gününde İsa'nın onların bu durumuna şahit olacağı belirtilmektedir.⁶⁰ Bu ayet-i kerime geçen "**bihi**" zamirinin ve "**Gable Mevtihi**" deki zamirin, İsa'ya işaret ettiğini düşünerek, bazı bilginler, İsa'nın nüzulüne bunları delil olarak göstermişlerdir. Mesela Kurtubi bu konuda "**kıyamet yaklaştığında, İsa diri olarak gökten indiğinde Ehl-i kitaptan hayatta olan herkes İsa'ya iman edecektir**" şeklinde ayeti yorumlamaktadır.⁶¹ Aşağı yukarı Taberi de buna benzer yorumlar yapmaktadır.⁶² Faslu'l-makal isimli eserinde Herras, İsa'nın nüzülü ile ilgili olarak, bu ayeti yorumlarken "**İsa'nın nüzülü sırasında Ehl-i kitap İsa'ya inandığı için, İsa'ya inanan tek bir millet olacaktır**" demektedir.⁶³ Fakat görüldüğü gibi bu ayet-i kerime, İsa'nın nüzülü hakkında hiçbir zaman kesin bir delil teşkil etmemektedir. Bu ayeti, İsa'nın dönemindeki Ehl-i Kitabın, İsa'ya iman ettiği ve bunlar hakkında İsa'nın kıyamette şahit olacağı şeklinde anlamakta mümkündür. Nitekim İsa'ya ilk önce inananların birçoğu Yahudilerden olmuştur. Bunun için ilk Hıristiyanlar daha çok Musevi Hıristiyanlardır. Havari Petrus da bunlardandır. Yine Zuhurf süresinin 61. ayetinin de "**İsa'nın nüzulüne delil olarak kullanıldığı görülmektedir**".⁶⁴ İsa'nın kıyametin bilgisi olduğu konusu, bazı âlimler tarafından "**kıyametin alâmetleri**" içinde zikredilmiştir. Ancak bu ayetten de İsa'nın **nüzulüne** dair bir delil çıkartmak mümkün değildir. Onlara göre İsa'nın kıyametin alameti oluşu, babasız olarak dünyaya gelmiş olmasındandır.

Bazı İslâm bilginleri de Meryem süresinin 33. ayetini İsa'nın nüzulüne delil göstermeye çalışmaktadırlar. Ayette "**İsa'nın doğduğu gün, öldüğü gün ve diri olarak gönderileceği gün, esenliğin ona olduğu**" belirtilmektedir.⁶⁵ Ayetteki "**gönderileceği gün**"den maksadın, İsa'nın **nüzulüne** delil olduğunu düşünenler olmuştur. Ancak görüldüğü gibi ayet-i kerimeden böyle anlam çıkarmak oldukça zordur. İsa'nın diri olarak gönderileceği günden, ahiretteki yeniden dirilişin anlaşılması daha mantıki olacaktır.

Kur'an-ı Kerim ayetlerinden İsa'nın hem ref' ine hem de nüzulüne dair kesin bir hüküm çıkarmak mümkün olmamakla beraber; bazı hadisler **nüzülü İsa** meselesi konusunda delil olarak kullanılmakta ve bunların üzerinde bir düşünce ağı meydana getirilmektedir. Birçok hadis külliyatında doğrudan doğruya nüzülü İsa ile ilgili rivayetler sıralanmaktadır. Diğer yandan **FİTEN** hadisleri başlığı altında bazı kaynaklarda da müstakil bölümler meydana

⁶⁰ Nisa: 159.

⁶¹ Kurtubi, el-Cami'li Ahkamı'l-Kur'an, VI, 10-11.

⁶² Taberi, Camiu'l-Beyan, IV, 18.

⁶³ Halil Herras, Muhammed, Faslu'l-Makal Fi Nüzul-i İsa ve Katlihi'd-Deccal, Kahire, 1993, s. 17-21.

⁶⁴ Bu konudaki görüşler için bakınız: "Dr. Sami Baybal, Mesih'in Dönüşü, Konya, 2002, s. 201'deki 35. dipnot.

⁶⁵ Meryem; 33.

getirilmiştir.⁶⁶ Hadis kaynaklarında “Meryem oğlu İsa”nın nüzülü ile ilgili geçen hadislerin bir kısmını, konuyu açıklamak için göstereceğiz. Bu konuda hemen hemen birçok hadis külliyyatında yer alan rivayetler şöyledir:

1. Buhari'nin Büyü' 102'de, Mezalim 31 de, Enbiya 49 da; Müslim'in, İman 242-243 de, Tirmizi'nin Sünen, Fiten 54'de, İbn Mace'nin, Fiten 54'de, İbn Mace'nin, Fiten 33'de, Ahmed b. Hanbel'in, Müsned, II, 406, 411, 494 de zikrettikleri aşağıdaki rivayetler, İsa-Masih'in nüzülü için açık delil olarak gösterilmektedir. Bu rivayete göre “Meryemoğlu İsa, adaletli bir hakem olarak yakında inecektir. O, haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak, mal çoğalacak, kimse onu kabul etmeyecektir”.⁶⁷

2. Nüzülü İsa konusunda kullanılan ikinci hadis şudur: “Ümmetinden bir taife hak üzere galip gelerek kıyamete kadar devamlı savaşıacaklardır. O zaman İsa bin Meryem de inecek. Emirleri: “Haydi gel, bize namaz kıldır” diyecek”.⁶⁸

3. Nüzülü İsa konusunda Ebu Hureyre'den nakledilen aşağıdaki hadiste bu konuda en çok delil gösterilen rivayettir: “Bu rivayette, peygamberlerin babalarının bir annelerinin farklı olduğundan, İsa b. Meryem'e insanların en yakınının Hz. Muhammed olduğundan, onunla İsa arasında bir Peygamberin olmadığından bahsedilerek, İsa'nın gerçekten ineceğinden, onun mutlaka tanınması gerektiğinden söz edilmektedir. İsa orta boylu, beyazımsı kırmızı renktedir. Sarı bir elbise içindedir. Saçları ıslaktır. İslâm için çalışacaktır. Haçı kıracaktır. Domuzu öldürecektir, cizyeyi kaldıracaktır. Onun zamanında sadece İslâm milleti kalacaktır. Mesih Deccalı helâk edecektir. Yeryüzünde kırk yıl kalacaktır, sonra vefat edecektir. Müslümanlar onun cenaze namazını kılacaklardır”.⁶⁹

Hadis münekkidleri bu hadisin ravileri arasında bulunan **Hemman**'ın bazen hatalı nakiller yaptığını, yine hadis zincirinde yer alan **Katade**'nin de çok sika(güvenilir) olmadığını belirtmektedir.⁷⁰ Nüzülü İsa konusunda farklı ravilerden, farklı hadisler rivayet edilmiştir. Bu konuda önde gelen sahabelerden rivayetler yapılmıştır. Meselâ, Ebu Hureyre'yi, Abdullah b. Ömer'i, Abdullah b. Amr'ı, Cabir b. Abdillâh'ı, İbn Mes'ud'u, Nâfıs b. Utbe'yi, Amr b. Avf ı bunlar arasında sayabiliriz. Ancak, Nüzülü İsa ile ilgili hadislerin sened zincirindeki bazı ravilerin tam olarak sika (güvenilir) olmadıkları da görülmektedir. Nüzülü İsa ile ilgili hadisler genelde muhaddisler tarafından sağlam hadis kabul edilmekle beraber, bu konudaki birçok haberin zayıf rivayetler olduğu görülmektedir. Nüzülü İsa meselesini nakleden raviler olarak en çok ismi geçen

⁶⁶ Nuaym b. Hammad, Kitabu'l-Fiten, Beyrut, 1993, Ayrıca bak: İbn Mende, Kitabu'l-İman, Medine, 1981; Suyuti, Nüzul-ü İsa b. Meryem Ahire'z-Zeman, Beyrut, 1985.

⁶⁷ Metinde geçen kaynaklara bakılmalıdır..

⁶⁸ Müslim, İman, 247.

⁶⁹ Buhari, Enbiya, 48; Müslim, Fezail, 143, 144; A. Hanbel, Müsned, II, 406.

⁷⁰ Askalani, Takribu't-Tekzib, Halep, 1986, s. 336,393,453,574.

raviler, Ebu Hureyre, Abdullah b. Amr, Ka'bu'l-Ahbar ve Vahb b. Münebbih'dir. Bunlardan, özellikle Yahudi ve Hıristiyan kültürünü çok iyi bilen Ka'bul-Ahbar'ın ve Vahb b. Münebbih'in, Mesihî fikirlerin Müslüman toplumunda yayılmasında çok önemli rol oynamış oldukları düşünülebilir. Yahudi-Hıristiyan kültürünün yoğun şekilde yaygın olduğu bir coğrafyada, daha sonra doğan İslâmîyetin veya Müslümanların, Yahudi-Hıristiyan kültürünün topluma mal olmuş kısımlarına değişik tonlarda da olsa sahip oldukları düşünülebilir. Belki de bu Yahudi-Hıristiyan kültürünün, Müslüman kültürüne giren en önemli kısmı, Mesih doktrini konusunda olmuş ve İsa merkezli Hıristiyan düşüncesinin, İslâmî bir tona bürünerek, İslâmî kültür yapısına girdiğini düşünmek daha mantıklı görünmektedir.

Kur'anî tabirle ifade edilen "Meryemoğlu Mesih" in gerek göğe ref' i ve gerekse nüzulü konusu, İslâm bilginlerini farklı düşüncelere sevk etmiştir. Özellikle birçok İslâm âlimi, "İsa'nın yeryüzüne ineceğini ve Deccal'ı öldüreceğini" ifade eden hadislerle⁷¹ dayanarak, İsa'nın nüzulünü açık bir şekilde kabul etmektedirler. Bu gruptaki İslâm bilginlerinin sayısı bir hayli kabardır. İslâm bilginleri, nüzulü İsa meselesinin, İslâm'ın inanç prensipleri içinde bir konu olduğunu, Kur'an ve sünnetle sabit olduğunu ve hatta bu konunun kıyametin alametlerinden birisi bulunduğunu belirtmektedirler. Hatta bu âlimlerin bir kısmı, İsa'nın nüzulüne inanmanın İslâm'a göre vacip olduğuna bile kanaat getirmişlerdir. İsa'nın nüzulü üzerinde ısrarla duran ve hatta bu konuda bir eser yazan Beyazı (öl. 1686), bu konunun sahih hadislerle sabit olduğunu belirtmiştir.⁷² Nüzulü İsa'nın mutlaka vukuu bulacağı konusunda ısrar eden ve İsa'nın Hz. Muhamed'le birkaç defa görüştüğünü belirten, hatta onun son sahabi olduğunu söyleyen, Ahir zamanda Hz. Muhammed'in şeriatıyla amel edeceğini ve hükmedeceğini açıklayan Suyuti gibi ciddi İslâm âlimlerinin de olduğu görülmektedir.⁷³ Diğer çağdaş İslâm bilginlerinin birçoğu da klasik görüşü tekrarlamışlardır. Mesela Pakistanlı âlim Mevdûdi, Mesih'in ahir zamanda gelmesi konusunun, kitap, sünnetle ve icma ile sabit olduğunu belirtmektedir. İsa'nın nüzulünden maksadın, dünyanın sonunda Deccal'ın zuhur etmesi ve Mesih olduğunu söylemesidir. Bunun üzerine, Mesih yeryüzüne inecektir. Deccal ile mücadele edecektir.⁷⁴

Görüldüğü gibi birçok İslâm âlimi, İsa'nın dünyanın sonunda geleceğine dair hadislerle dayanarak, İsa'nın nüzulünü kabul etmektedirler. Ancak, bütün bu rivayetlere rağmen İsa'nın nüzulünü kabul etmeyen İslâm âlimleri de olmuştur. Nüzulü İsa'yı reddedenler, genelde İsa'nın ref'ini kabul etmeyenlerdir. Bunlara göre, Kur'an-ı Kerim'de açık olarak İsa'nın nüzulü ile

⁷¹ en-Nisaburi, Hakim, el-Müstedrek Ala's-Sahihayn fi'l-Hadis, IV, 544-545.

⁷² Beyazı, Kemalüddin Ahmed, İşaratü'l-Meram Min İbaratü'l-İmam, İst. 1949, s. 67 ve devamı.

⁷³ Suyuti, el-İ'lam bi Hükmü İsa, Süleymaniye ktp. No. 1446/9, Vr, 142b, 149b, 150a, 151b: Bu konu için, bak. Sami Baybal, Mesihin Dönüşü, s. 240.

⁷⁴ Mevdudi, Ebu'l-A'la, Kadiyanilik Nedir? Çev. Ahsen Bâtur, İst. 1975, s. 145-153.

ilgili hiçbir ayet yoktur. Diğer yandan, nüzulü İsa ile ilgili hadisler, sened yönünden sahih bile olsalar bu rivayetlere Hıristiyan inancının karışma ihtimali büyüktür. Nitekim bu tip hadisleri nakleden bazı ravilerin şüpheli veya unutkanlıkla malul kimseler olduğunu hadislerin senedleri üzerinde çalışanlar belirtmişlerdir. Yine nüzulü İsa ile ilgili birçok hadisin, Ahad hadislerden olduğunu belirten ve nüzulü İsa meselesini kabul etmeyen âlimlerde vardır. Şeltut'a göre **Ahad Hadisler** ne kadar sahih olursa olsunlar, inkar edeni dinden çıkaracak bir inanç teşkil etmezler, demektir. Ona göre Nüzulü İsa ile ilgili hadisler ne subütü, ne de delaleti yönünden kesinlik ifade etmezler.⁷⁵ Nüzulü İsa meselesini kabul etmeyen ve bu konuda en sert açıklamayı yapan Prof. Dr. Hüseyin Atay olmuş o, bu konuda şunları söylemektedir: "Ehli sünnet, İsa'nın tekrar geleceği inancına, Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin te'vil edilmesiyle sahip olmuştur. Yahudilikteki Mesih inancı ve onun biçimlenmiş şekli olan Hıristiyanlıktaki İsa'nın Mesih olarak yeniden dünyayı yönetmeye gelmesi, Müslümanları etkilemiştir. Hz. İsa'nın ölümü ile tekrar gelişine delil getirilen ayetlerin yorumu, Hıristiyanlar arasında yaygın olan inanca uydurulmaya çalışılmıştır. İsa, Hıristiyanların hâlâ bekledikleri ve kendi hükümlerliklerini tesis edecek bir şahsiyettir.⁷⁶ Prof. Atay bu konuyu şöyle temellendirmektedir: "Hıristiyan kültüründen, Hz. Muhammed'in vefatından sonra, İslâm literatürüne geçen hikâyelerden biri de İsa'nın ölmediği, göğe çıkarıldığı ve kıyamet kopmadan önce ineceğidir. Böylece, Hıristiyan mitolojisi İslâmlaştırılarak, Müslümanların inançları arasına sokulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın tekrar dünyaya geleceğine dair net ve kesin bir bilgi yoktur. Hz. Muhammed, İsa'nın geleceğe dair haber vermemiştir. O, Kur'an'ın geniş anlamında anladığı sosyal kanunlara ait sözler söyleyebilir. Çünkü bu kanunlar, Allah'ın sünnetleri oldukları için, şartlar gerçekleşince meydana gelirler ve bu hususta tarih ve zaman tayin etmek gibi hiçbir peygambere verilmiş bir hak yoktur".⁷⁷

Görüldüğü gibi nüzulü İsa meselesinde de İslâm alimleri farklı düşüncelere sahip olmuşlardır. Bugünde aynı şekilde İslâm düşünürleri arasında nüzulü İsa konusu ihtilafli bir konu olarak varlığını devam ettirmektedir. Bir kısım İlahiyatçılar, gelenekçi çizgide yer alarak İsa'nın nüzulünü kabul etmektedirler. Diğer bazıları da Nüzulü İsa meselesinin, Yahudi-Hıristiyan kültürünün bir ürünü olarak, İslâm düşüncesine girdiğini ve bu konunun İslâmî kaynaklarda temelini olmadığını, düşünerek reddetmektedirler.

4. Meryemoğlu Mesih ve Mehdi İlişkisi

İslâmî gelenek de Mesih fikri ile mehdi fikri arasında ciddi bir yakınlık oluşturulmuş ve adetâ Mesih, İslâmî düşüncede mehdi şeklinde ifade edilmiştir. İslâmî gelenek de Mesih fikrini incelerken, ister istemez mehdi konusuna

⁷⁵ Şeltut, el-Fetava, Beyrut, 1983, s. 77-79.

⁷⁶ H. Atay, Ehl-i Sünnet ve Şia, Ank. Üniv. İlah. Fak. Yayın, Ank. 1983, s. 116-136.

⁷⁷ H. Atay, Kur'an'a Göre Araştırmalar, I, Ank. 1993, s. 49-51.

değınmek ve bu ilişkinin arka planını ortaya koymak da konumuzun tamamlanması yönünden önem taşımaktadır. Mehdi kelimesi, Arapça bir kelimedir ve **hâdâ** kökünden gelmektedir. Bu kökün anlamı ise **“birine yol göstermek, birini doğru yola veya doğru inanca sevk etmek anlamına”** gelmektedir.⁷⁸ Allah'ın doksan dokuz ismi Celali'nin arasındaki **el-Hâdi** kelimesi de aynı kökten gelmektedir. Onun da anlamı, hidayet edici, kurtuluşa ulaştırıcı ve rehber anlamındadır.⁷⁹ el-Mehdi kelimesi ise **“kendisine rehberlik edilen”** demek olup, Allah tarafından yol gösterilen, yani hususi bir tarzda Allah'ın hidayetine nail olan kimse veya kişi manasına gelmektedir.⁸⁰ İstilah'da Mehdi, **“Ahir zamanda Allah tarafından gönderileceğine ve Müslüman bir dünya imparatorluğu kuracağına inanılan bir şahsiyettir”**.⁸¹

Mehdi konusundaki bu temel fikirlerin kaynağı, mehdi ile ilgili nakledilen birçok hadis olmuştur. Bu hadisler ve bu hadislerle ilgili yapılan sened ve ravi tenkidleri konusunda İbn Haldun (öl. 1405) çok geniş bilgi vermektedir.⁸² Beklenen mehdi konusundaki temel fikir, kıyamet yaklaştığında Peygamberler ailesi arasından bir zat zuhur edecek, dini güçlü kılacak, adaleti yerine getirecek ve Müslümanlar da ona tabi olacaklardır. Bu zat, bütün İslâm dünyasını idare ve hüküm altına alacak bu ıslahatçı, mehdi adı ile anılacaktır. Nihayet sahih olduğu kabul edilen hadiste de anlatıldığı gibi, kıyametin yaklaşmasının alameti olan **Deccal** zuhur edecek ve kıyametin diğer alâmetleri de görünecektir. Bundan sonra İsa gökten inerek **Deccal**'ı öldürecek veyahut Mehdi'nin Deccal'ı öldürmesine yardım edecektir. Sonra da İsa, Mehdi'nin arkasında namaz kılacaktır⁸³ şeklinde rivayetler vardır. İslam geleneğinde bu tür rivayetler, bir hayli fazla görünmektedir.

Mehdi ile ilgili hadisleri en çok toplayan **Ebu Heysame** olmuştur. Onun ifadesine göre Mehdi hakkında rivayet edilen hadislerin senet yönünden en garibi Ebu Bekir İskaf'ın **“Feva'id el-Ahbar”** adlı eserinde Muhammed bin Münkedir'in, Cabirden onun da Malik bin Enesten rivayet ettiği hadistir. Bu rivayete göre Peygamber: **“Mehdi'nin zuhurunu inkâr eden kimse kâfir olur ve Deccal'ın zuhuru haberini yalanlayan kimse yalan söyler”** demiştir. İbn Haldun, bu sözlerin mübalağalı olduğunu, diğer yandan hadis imamları, Ebu Bekir İskafı, hadis uyduran bir adam olarak tanıdıklarını belirtmiştir⁸⁴ İbn Haldun bu hadisin dışında Mehdi ile ilgili şu rivayetlere yer vermektedir:

1. Tirmizi ile Ebu Davud ise, Asım b. Ebi Necud'dan o da Zerr bin Hubeyş'ten, o da Abdullah b. Mes'ut Vasıtasıyla Peygamberden şu hadisi

⁷⁸ İbn-i Manzır, Lisanü'l-Arab, Mısır, 1891, XX, 229.

⁷⁹ A.g.e., XX, 228.

⁸⁰ Prof. Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu, Dinlerde Mehdi Tasavvurları, Samsun, 1997, s. 16.

⁸¹ A.g.e., s. 16.

⁸² Bu konuda bak. İbn Haldun, Mukaddime II, Türk, Çev. Zakir Kadiri Uğan, İst. 1991, s. 138-180.

⁸³ Mukaddime, II, 138.

⁸⁴ A.g.e., II, 140.

rivayet ederler: **“Dünya’nın ömrü bir gün kalmış olsa da benim evladımдан yahut benim ailemden birini göndermek üzere, Tanrı o günü uzatır. Tanrı’nın göndereceği bu adamın adı adıma, babasının adı benim babamın adına uygundur”** demiştir. İbn Haldun’a göre bu hadis, hasen ve sahih kabul edilmiştir.⁸⁵ Bu hadisin ravileri hakkında Ebu Davud susmuştur. Ancak ulema onun susmasının, bu tür haberlerin doğruluğuna hükmetmişlerdir. Muhaddisler, Raviler arasında bulunan Asım hakkında farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Onun hadis ezberlemesinde zaafiyet görenler olmuştur. Hatta Ebu Aliye, **“Asım”** adını taşıyan herkesin hıfzının kötü olduğundan bahseder. Ya’kub b. Süfyan ise onun hakkında **“hadisleri zabıtsızdır, karışıktır”** der.⁸⁶

2. Ebu Davud, Aliye ulaşan senedi ile Mervan bin Mezire’den O, da Ömer bin Ebu Kays’tan, O’da Şuayb bin Ebu Haldun’dan, O da Ebu İshak Nesefi’den şöyle bir rivayette bulunur: **“Ali oğlu Hasan’a baktığında, Peygamber’in dediği gibi, benim bu oğlum sizin ulunuzdur, Peygamber, Hasan hakkında: O’nun neslinden, adı Peygamberinizin adına ve ahlâki peygamberinizin ahlakına benzeyen bir zat zuhur eder, yeryüzünü adaletle doldurur, fakat o zatın şekli ve sureti peygamberinizin şekil ve kıyafetine benzemez: Bize, Mutarrıf bin Turayf’tan naklederek Harun şöyle söyledi: Ömer şu hadisi Ebu Hasan’dan, O Hilal b. Ömer’den rivayet etti: Ben Ali’nin, Peygamber’den naklederek şu sözleri söylediğini işittim: “Maveraünnehir’den Haris adında birisi zuhur eder, onun öncü kolunun başında Mansur adında biri bulunur. O zat, Kureyşin Peygamber’e yardım ettiği gibi, Peygamber ailesine yardım eder, zuhurunda her müslümanın ona yardım etmesi vaciptir. Diğer bir rivayette onun davetini kabul etmek vaciptir”.**⁸⁷ Ebu Davud, bu hadisin ravileri hakkında sukut etmiştir. Sadece o, Şia mezhebine mensup olanların evladındandır” demiştir. Zehebi ise **“doğru bir adam olmakla beraber, hadislerinde vehimlere kapılmaktadır”** demektedir.⁸⁸

İslâmî gelenekte, Mehdi ile ilgili olarak Peygamber’in **“Mehdi’nin zuhur edeceğini”** haber verdiğini⁸⁹ **“Mehdi’nin geniş alınlı, burnu yüksek olduğunu, yeryüzünden zulmü kaldıracığını”**⁹⁰ **“Ümmetim arasında Mehdi’nin yedi veya dokuz yıl kalacağını”**⁹¹ **“Mehdi’nin, Muhammed’in neslinden olduğunu”**⁹² belirten sözlerinin olduğunu ifade eden rivayetlerin bulunduğunu açıkça görüyoruz.⁹³

⁸⁵ A.g.e., II, 140.

⁸⁶ A.g.e., II, 141.

⁸⁷ Mukaddime, II, 144.

⁸⁸ A.g.e., II, 144.

⁸⁹ A.g.e., II, 145.

⁹⁰ A.g.e., II, 146.

⁹¹ A.g.e., II, 148.

⁹² A.g.e., II, 155.

⁹³ A.g.e., II, 165.

Yine İslâmî geleneğe İsa b. Meryem'in dışında, Mehdi'nin olmadığını belirten rivayetler de vardır. Nitekim Muhammed bin Halid Cendi'nin, Eban bin Salih bin Ayyaştan, onun da, Hasan Basri'den, onun, Enes bin Melik'ten rivayet ettiği bu hadis delil gösterilmektedir: **"Peygamber, İsa bin Meryem, müstesna olmak üzere Mehdi yoktur"** buyurmuştur.⁹⁴

İbn Haldun Şiiilerden olan "İmamiye" ve "Rafızî'lerin, Alinin imamiyete daha- layık olduğunu ileri sürerek **"Masum İmam"** nazariyesinin oluşmasını sağlamışlardır. İsmailiyye mezhebi bu hulul nazariyesine dayanarak **"İmamın ulûhiyetine"** kail olmuşlardır. Bunlardan bir kısmı da ruhun tenasühü tarikiyle ölen imamın dirileceğini iddia etmektedirler. Hatta ölen imamın **"ric'at"** edeceği, yani tekrar dünyaya geleceğini bekleyerek bir nevi mehdi veya Mesih telakkisine sahip olmaktadır. Diğer yandan, daha sonraki Sufi okulları da Şii mezheplerinin görüşlerine meylenmişlerdir, onlarda mehdi fikrini benimseyerek, Ahir zamanda, Müslümanları kurtaracak Mesih tabiatlı bir Mehdinin geleceğine inanmışlardır. Sufilerin Mehdi konusundaki sözlerini İbn Haldun şöyle nakletmektedir: **"Mehdi yok, ancak Muhammed'in şeriatına nispeti, İsa'nın, Musa'nın şeriatına nispeti gibi olan Mehdi var. Yani İsa, Musa'nın dinini ortadan kaldırmadan ancak Musa'nın dinini bütünlemek üzere geldiği gibi, Mehdi de ancak Muhammed'in din ve şeraitini bütünlemek üzere gelecektir. Bu saplantılarını delillendirmek için Sufiler bazı ayet ve hadisleri mesnetsiz şekilde yorumlamışlar ve Mehdi'nin zuhur edeceği yeri ve zamanı tayin etmişlerdir. Fakat Mehdi'nin zuhuru için tayin ettikleri zaman geçip gitmiştir. Hatta bu konuda söyledikleri sözlerin hiç birinin aslı çıkmamıştır. Sonra bunlar, yeni yeni fikirler uydurmuşlardır."**⁹⁵ Sufiler daha sonra, Mehdi yerine **müceddid** kelimesini tercih eden bir temayül göstermeye başlamışlardır. Yine de bütün Sufiler aynı eğilimin içinde olmamışlardır. Müceddide iman edenlerde farklı görüşlere sahiptirler. Aralarında bazıları, Ali'nin Fatıma'dan türemiş olan neslinden ki **Müceddidin** geleceğini belirtmişlerdir.⁹⁶ Bir nevi Mehdi rolünü üstlenecek bu şahsiyet, Şia'nın katlandığı zulümlerin öcünü alacak, ayrıca, dünyada nihai Teokrasinin müjdecisi olacaktır. İslâmî geleneğe ve Şiada, Mehdi'nin hesap gününden önce geleceği ve kıyametin alameti olacağı şeklindeki düşünce, özellikle Keysaniye'de, kendi imam veya Mehdi şahsiyeti ile Kur'an'daki anlatılan İsa'nın durumu arasında açık bir yakınlık görmüştür. Burada Mehdi şahsiyetinin girişeceği apokaliptik drama ile İsa'nın ikinci gelişiyile olacak olan yeniden ıslahatın dramasının açık olarak birleşmesi ve bir araya gelmesi söz konusudur.⁹⁷

Sonuç olarak Mehdi, Fatıma oğullarından gelecektir haberi halk arasında yayılınca, meselenin içyüzünü, nesil ve nesebini ve nerede zuhur edeceğini

⁹⁴ Mukaddime, n, 165.

⁹⁵ Mukaddime, II, 177.

⁹⁶ Mukaddime, II, 178.

⁹⁷ Douglas S. Crow, İslâmî Mesihçilik, Mesihi Beklerken, Ali Coşkun, İst. 2003, s. 68.

bilmeden, ben mehdiiyim diye zuhur edenlerin çağrısına, ahmak tabiatlı, tecrübesiz kimseler icabet ederler diyen İbn Haldun, bu çağrıya, çoğunlukla, merkezlerden ve mamurelerden uzak olan Afrika'da, Zâb ve Batı Afrika ahalisinden akılları kıt olanlar icabet ederler, demektedir.⁹⁸

İşte bunun için Mehdi inancı Şii inancının temel prensiplerinden birisi haline gelmiştir. **Mehd-i Muntazar** şeklinde formülleşen Mehdi fikri, **Mesih-i Muntazar** şeklindeki Yahudi Mesihçiliği ile benzerlik göstermektedir.⁹⁹ Yine Mehdiliğin temel inanç konusu yapıldığı mezheplerden biriside KADIYANİLİK'tir. XIX. Yüzyıl sonlarında ortaya çıkan bu mezhebin "kayamet ve Ahir zaman" ile ilgili Mirza Gulâm Ahmed'in (öl. 1908) temel felsefesi, Mesih ve Mehdilik üzerine dayanmaktadır. Gulâm Ahmed, "Müceddidlik" ile başlattığı iddialarını, merhale, merhale "Mesihlik" ve "Cüz'i Nübüvvet'e kadar götürmüş, kendini son olarak Hinduların KRİŞNA Avatari olarak takdim etmiştir.¹⁰⁰

Mehdi ile ilgili hadislerin tesiriyle, İslâm dünyasında sık sık Mehdilik iddiasında bulunan şahsiyetler ortaya çıkarak, mevcut siyasal sistemle çatışmışlardır. Bu sahte Mehdiler içinde, Yemenlinin beklediği kurtarıcı **kahtanî**, Emevilerin beklediği **Mehdi Sufyânî**, **Hind Mehdisi Seyyit Muhammed** (1504), Kuzey Afrika'da **Ubeydullah'el-Mehdi** (1933), **Abdu'l-Mü'min el-Mehdi** (968) **Sudan Mehdisi Muhammed Ahmed** (1885) gibi Mehdilik iddiasında bulunanları sayabiliriz.¹⁰¹ Şüphesiz, her mehdi hareketi, kanlı şekilde bastırılarak, birçok Müslüman kanının akıtılmasına sebep olmuştur.

Mehdi fikri de Mesih fikri gibi Kur'anî bir temele sahip değildir. Başlangıçtan beri, siyasal olarak baskı ve zulüm altında kalan Şia, bir ümit kapısı olarak Mehdi fikrine sarılarak teselli bulmuşlardır. Bu tıpkı, zulüm altında ve Diaspora da yaşayan Yahudilerin, bir kurtarıcı olarak Mesih'i bekledikleri düşüncesiyle benzerlik arz etmektedir. Hıristiyanlar da bu dünya da ulaşamadıkları barış ve sukünü, dünyanın sonunda gelecek olan İsa-Mesih'le tatmayı beklemektedirler. Bunun için İslâm geleneğindeki Mesih-Mehdi fikrinin kökeni, doğrudan doğruya Yahudilik ve Hıristiyanlıktır. Müslümanlar bu düşüncelerden etkilenerek, hadis literatürüne kadar bu fikrin girmesini sağlamışlar ve İslâmî geleneğe, Mesih-Mehdi fikri üzerinde bir düşünce spekülasyonunun oluşmasını sağlamışlardır.

⁹⁸ "Mukaddime, II, 180.

⁹⁹ Kutlay, Yaşar, İslâm ve Yahudi Mezhepleri, Ank. 1965, s. 78-112.

¹⁰⁰ Fıçlalı, Ethem Ruhi, Kadıyanilik, İzmir, 1986, s. 41.

¹⁰¹ A.g.e., s. 17-18.

5. Kaynaklar

- ÂLUSÎ, Şihabuddin, Seyyid Mahmud, 1987, *.Rulu'l-Meani*, Beyrut.
- AYDIN, M., 2000, *Din Fenomeni*, Konya.
- ASKALANÎ, 1986, *Takribu't-Tekzib*, Halep.
- ATAY, H., 1993, *Kur'an'a Göre Araştırmalar I*, Atay Yayınları, Ankara.
- ATAY, H., 1997, *Ehl-i Sünnet ve Şia*, Ank. Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayını, Ankara.
- BEYAZÎ, Kemalüddin Ahmed, 1949, *İşaratü'l-Meram Min İbarati'l-İmam*, İstanbul.
- BAYBAL, S., 2002, *Mesih'in Dönüşü*, Konya.
- BUHARÎ, Enbiya, 48.
- , 1984, *Dictionnaire des Religions*, Paris.
- CROW, Douglas S., 2003, *İslâmî Mesihçilik, Mesih Beklerken*, Ali Coşkun, İstanbul.
- ELIADE, M., 2003, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Çev. Ali Berktaş, İstanbul.
- er-RAZÎ, Fahrüddin, -----, *Mefatihü'l-Gayb*, Tahran, trz.
- FIĞLALI, E. R., 1986, *Kadıyânilik*, İzmir.
- HAMMAD, b. Nuaym., 1993, *Kitabu'l-Fiten*, Beyrut.
- HARRAS, Halil Muhammed, 1993, *Faslu'l-Makal Fî Nüzul-i İsa ve Katlihi'd-Deccal*, Kahire.
- HASAN EL-BASRÎ, -----, *Tefsiru'l-Hasani'l-Basri*, Yayınlayan, Muhammed Abdurrahim, Kahire, trz.
- HANBEL, A. Müsned, II, 406.
- İbn KESİR, İmadüddin Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, -----, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Kahire, trz.
- İbn MENDE, 1981, *Kitabü'l-İman*, Medine.
- İbn HALDUN, 1991, *Mukaddime II*, Türk, Çev. Zakir Kadiri Uğan, İstanbul, (I-II).
Kitab-ı Mukaddes, İstanbul
Kur'an-ı Kerim.
- KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, 1967, *el-Cami'li Ahkami'l-Kur'an*, Kahire.

KUTLAY, Y., 1965, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, Ankara.

MEVDUDÎ, Ebu'l-A'la, 1983, *Kadıyanilik Nedir?* Çev. Ahsen Bâtur, İst. 1975.

ŞELTÛT, M., el- *Fetâva*, Beyrut, 1983.

MATURİDÎ, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, 2004, *Te'vilatü'l-Kur'an*, Tahkik, Fatimetu Yusuf el-Haymî, Beyrut.

MÜSLİM, Fezail, 143, 144.

REŞİD RIZA, -----, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hâkim*, (el-Menar), Beyrut, trz.

SARIKÇIOĞLU, E., 1997, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, Samsun.

SUYUTÎ, 1985, *Nüzul-ü İsa b. Meryem Ahire'z-Zeman*, Beyrut.

ŞELTUT, Mahmud, *İsa'nın Ref'i*, 1978, Çev. E. Ruhi Fığlalı, Ank. Üniv. İlâh. Fak. Dergisi, Ankara, Sayı, XXIII, 322-323.

TABERÎ, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, 1988, *Camii'l-Beyan an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, Beyrut.

ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer, -----, *el-Keşşâf*, Beyrut, trz.

